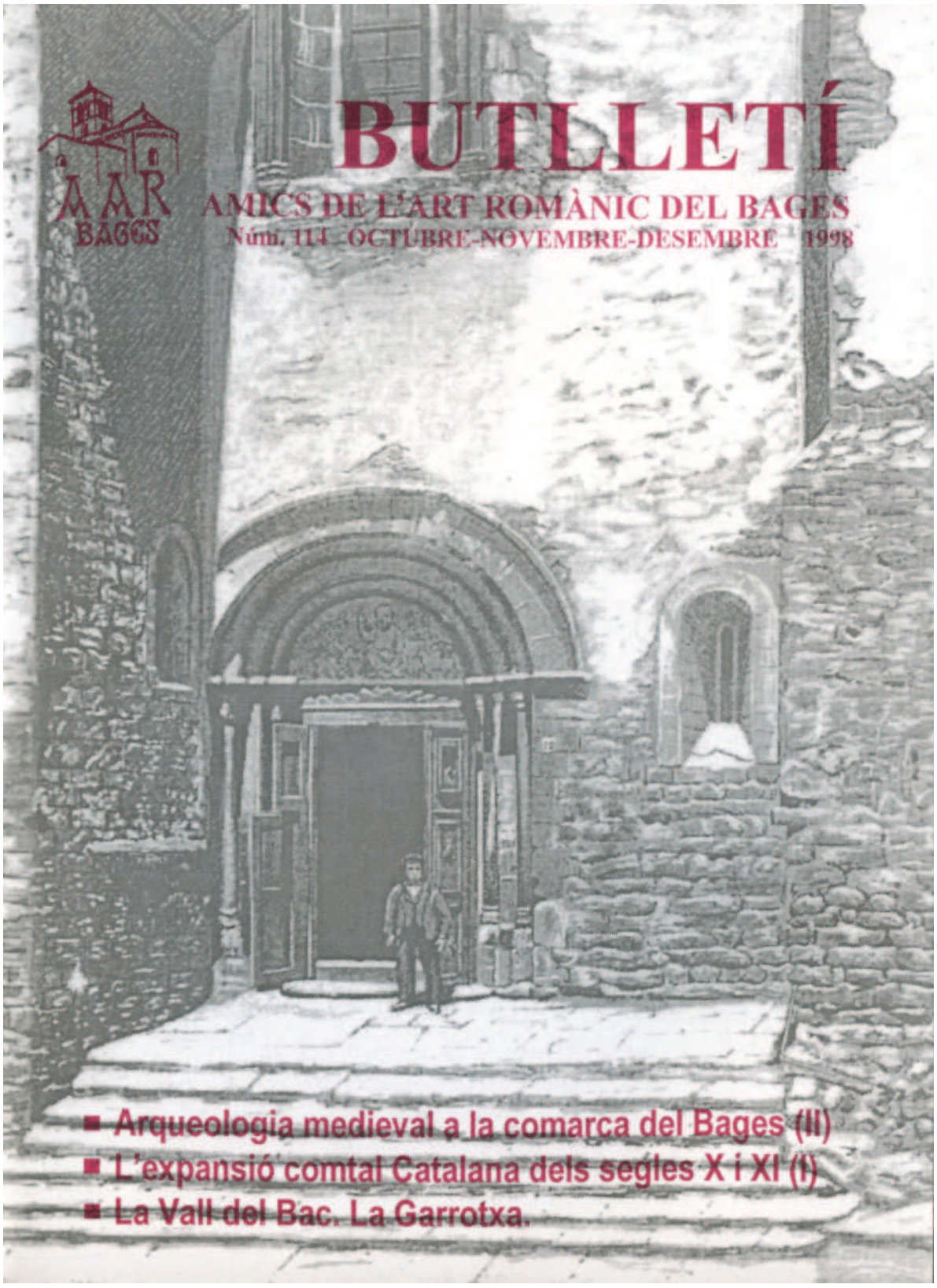

BUTLLETÍ

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Núm. 114 OCTUBRE-NOVEMBRE-DESEMBRE 1998

- Arqueologia medieval a la comarca del Bages (II)
- L'expansió comtal Catalana dels segles X i XI (I)
- La Vall del Bac. La Garrotxa.

AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Butlletí núm. 114 OCTUBRE-NOVEMBRE-DESEMBRE DE 1998

Equip

Edició: AMICS DE L'ART ROMÀNIC DEL BAGES
Baixada de La Seu, 3
Adreça Internet:
http://www.geocities.com/RainForest/6547

Coordinació: JOAN BADIA

Redacció: Joan Badia, Raül Miras, Gabriel Mora, David Olivares.

Composició: ENRIC CASTELLS

Correcció: GABRIEL MORA

Dipòsit legal: B-35519-84

Tiratge: 400 exemplars

Col.labora:

Excm. Ajuntament de Manresa

Portada

Església de Sant Pere d'Or

Entrada de l'església, segons un gravat realitzat abans de l'any 1896.
Fotografia extreta del llibre "*Santpedor a l'abast. Vol.5*".

Index

Editorial 87

Articles:
ARQUEOLOGÍA MEDIEVAL A LA COMARCA DEL BAGES..... 88

PARAFRASEJANT TRES TROBADORS..... 97

L'EXPANSIÓ COMTAL CATALANA DELS SEGLES X i XI (I)..... 100

Itinerari:
LA VALL DEL BAC..... 103

Notícies..... 109

Activitats 111

Editorial

Volem aprofitar aquest espai, per donar-vos a conèixer les novetats que fan referència a la composició d'aquesta i la d'altres publicacions, ja quecreiem interessant de fer-les arribar a tothom.

Ja fa més d'un any que, des de la nostra Entitat, tenim les possibilitats tècniques i humanes per poder confeccionar i compondre tot el material que publiquem: butlletí, material per a les excursions, monogràfics, etc. És tracta d'un material que sempre l'hem recollit entre tots els que treballem per a l'entitat, sobretot per a la gent que formem la Junta, tot i que la composició la portàvem a fer. Actualment, però, la comissió de treball de l'*Equip de Publicacions*, és l'encarregada, no tan sols de recollir el material divers que formen les diferents publicacions, sinó també de fer-ne el seu tractament gràfic, tant del material escrit, com del material fotogràfic. Aquest fet, tot i que representa una tasca més laboriosa, creiem que és un pas endavant, ja que ens permet d'adequar les publicacions a les nostres necessitats, de canviar-les si convé sobre la marxa, i, en definitiva, de poder actuar d'una manera més ràpida tot recollint idees per part de tots.

De totes maneres, la tecnologia cada cop avança a un ritme més trepidant, i la nostra entitat tampoc no pot quedar-ne al marge. El repte que ara tenim és el de posar els avenços tecnològics al servei de tots els socis i totes les persones que estem interessades en la divulgació de l'art, la història i la cultura medievals, oferint un servei de millor qualitat.

La Junta

ARQUEOLOGIA MEDIEVAL A LA COMARCA DEL BAGES

Les intervencions arqueològiques realitzades a Santpedor

David Olivares

En el passat butlletí publicàrem una visió general del que havia estat l'arqueologia medieval a la nostra comarca durant els anys vuitanta, tant per a la comarca específicament, com per a l'arqueologia catalana. Observàvem com l'evolució de l'arqueologia medieval havia estat francament positiva, i la regularització de l'estudi arqueològic i científic havia possibilitat una acurada investigació del període medieval a la nostra comarca. Amb aquell butlletí encetàvem, de manera introductòria, un seguit d'articles que tenen com a fil conductor l'arqueologia medieval bagenca a partir, tanmateix, de casos particulars, com és el que ara us presentem, i que recull les intervencions realitzades al terme municipal de Santpedor els darrers anys.

La vila de Santpedor és una de les poblacions de la comarca del Bages que millor conserva el traçat urbà establert en època medieval, i s'hi respira un ambient que podríem qualificar així. Darrerament el casc antic, integrat dins de la població actual, conserva encara molts edificis i carrers que remunten fins als segles medievals, i encara s'hi poden veure alguns dels portals que donaven pas al clos murallat de Santpedor.

LA VILA DE SANTPEDOR EN ÈPOCA MEDIEVAL

Els orígens de l'actual vila de Santpedor es remunten a l'època alt-medieval, a banda d'escadusseres restes ceràmiques d'època ibèrica i romana, documentades en l'espai que posteriorment acolliria el temple parroquial de Sant Pere d'Or i la necròpoli a

aquest associat. Etimològicament el nom de la vila deriva de la contracció de Sant Pere d'Or, a partir de l'advocació del temple parroquial a Sant Pere, ubicada al lloc que apareixia documentat com a Or (*Auri*).

El lloc d'Or apareix documentat per primera vegada en un document de l'any 937, i es referia al nom del riu, el riu d'Or, i ja apareix el primer castell d'Or l'any 958. L'església de Sant Pere d'Or apareix documentada per primer cop el 996, a finals del segle X, i molt aviat deuria adquirir la condició de parroquial. Aquesta església era dins d'un gran alou comtal, i després de diverses donacions, com per exemple en els anys 1064, 1081 i 1113, passà a ser propietat del monestir de Sant Benet de Bages, per bé que, primer els comtes de Barcelona, i posteriorment la Corona, sempre conservaren drets sobre aquesta vila.

La vila de Santpedor s'estructurà, doncs, al voltant del temple parroquial, tal com succeí a moltes altres viles i nuclis de Catalunya. Entre els anys 966 i 980 estan documentats tres sacerdots residents a la parròquia de Sant Pere, i això ja fa pensar en l'existència en ferm d'un temple preromànic, aspecte que també hauria permès d'asseverar l'arqueologia, per mitjà de la documentació l'any 1991, d'un fonament de mur sota el baptisteri de l'església. Aquest primer edifici religiós, relacionable sens dubte amb l'església documentada l'any 996, comportaria també l'establiment en l'espai exterior de la necròpoli parroquial, documentada també durant la intervenció arqueològica de 1991-92.

Sant Pere d'Or (Santpedor)
Imatge de la façana i la portalada de l'església abans de la intervenció (1991).

L'any 1192 el rei Alfons I concedí a la vila de Sant Pere d'Or la carta de població i franqueses, per la qual la vila avançava decididament cap a l'estructuració d'una vila fortificada, com posteriorment esdevingué. Fins a l'any 1284 no apareix documentada l'organització municipal de la vila, formada per uns prohoms i la universitat, i el 1324, ja en el segle XIV, el rei Jaume II amplià les prerrogatives de la universitat de Santpedor. El 1401 la Corona concedí a Santpedor el títol de Carrer de Barcelona, reconeixement que impulsà en ferm el desenvolupament de la vila.

L'ARQUEOLOGIA MEDIEVAL A SANTPEDOR

Les intervencions arqueològiques a Santpedor ens porten fins als anys setanta, per bé que ja a finals del segle passat es féu un primer estudi de la necròpoli del Serrat dels Morts, quan un investigador anomenat Palet va estudiar la trentena de tombes d'aquest cementiri i va concloure erròniament, ateses les mancances de la llavors pràcticament inexistent *arqueologia medieval*, que es tractava d'unes tombes pre-romanes. Posteriorment, el grup *Misión Rescate* de Santpedor va fer-hi alguna actuació.

A banda de les intervencions efectuades al Serrat dels Morts, el mateix grup de Misión Rescate, concretament el número 616 de Santpedor, va excavar també el jaciment del Serrat Rodó l'any 1976, que consistia en sis tombes de lloses de pedra.

Una de les actuacions més recents, i, alhora, de major abast, fou la intervenció arqueològica realitzada a l'església de Sant Pere d'Or, tant a l'interior com a l'exterior, els anys 1991 i 1992. Aquesta actuació va permetre d'obtenir dades molt interessants sobre l'origen i l'evolució del poblament santpedorenc en època medieval, i comptà amb la valuosa col·laboració de molts vilatans de Santpedor de manera desinteressada. A banda de les intervencions arqueològiques pròpiament dites, en aquest article també fem esment de les muralles de la vila. Malgrat que no es

coneix cap intervenció arqueològica directament vinculada a aquestes, sí que és interessant que ens hi referim, posat que formen part essencial de Santpedor en època medieval, i també perquè en qualsevol obra que s'hi pugui realitzar, relacionada amb les muralles, ha de tenir significació arqueològica. En tot cas és un aspecte que per si sol ja mereixeria un article a part.

LES NECRÒPOLIS DEL SERRAT DELS MORTS I DEL SERRAT RODÓ

El Serrat dels Morts es troba ubicat al cantó de llevant de Santpedor, un quilòmetre passat el riu d'Or. En aquest turó, en el qual la toponímia és ben explícita, es descobrí a finals del segle passat una necròpoli amb una trentena de tombes, excavades en el terreny natural.

Es tracta de sepultures de cista rectangular, formada per dues lloses laterals, i segons les dades de que es disposa (la informació derivada de l'excavació de finals del segle XIX no és gaire extensa, malauradament), eren tombes de mides diverses (d'adults i d'infants), i es disposaven en cercles concèntrics que anaven resseguint el serrat. Es disposen de dades concretes de dues de les tombes excavades, que tenien una llargària total de 178-180 cm. La disposició dels sebollits era en decúbit supí i amb els peus a llevant.

En el cas del Serrat Rodó, aquest es troba situat en una zona de bosquet, prop de l'oratori d'en Lluçà. Ací es documentà, l'any 1976, un conjunt de sis tombes excavades en el sòl natural, i amb estructura de caixa de lloses de pedra, amb lloses monolítiques laterals, i diverses lloses de coberta. Aquesta tipologia fa pensar en el tipus de tombes datables en època visigòtica, datació relativa que, en aquest cas, ens ve refermada per la troballa, en aquest cementiri, d'una sivella datable en aquesta època, un dels pocs exemples comarcals de peces de vestir i ornamentals datables en època visigòtica. Malauradament aquesta peça va ser robada del Museu de Santpedor, abans de ser estudiada i documentada.

LES INTERVENCIONS A L'INTERIOR DE SANT PERE D'OR

Sense desmerèixer la importància que tenen les dues intervencions abans descrites, hem de referir-nos a l'actuació realitzada els anys 1991 i 1992 a l'interior i a l'exterior de l'església de Sant Pere d'Or, ubicada al centre de Santpedor, com la més important de les realitzades en aquest terme municipal, tant per la seva entitat en general, tant material com econòmica, per l'espai afectat, com per la mateixa significació d'aquest edifici religiós pels vilatans, o bé per tractar-se d'una intervenció realitzada d'acord amb els plantejaments metodològics actuals. Cal dir, a més, que els resultats de l'actuació al temple van ser publicats, i per aquest motiu augmentà encara més llur valor.

La intervenció arqueològica a Sant Pere d'Or es desenvolupà en dues fases diferents. L'any 1991, prèvia autorització del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, i davant la decisió de refer el paviment del temple i instal·lar-hi un nou sistema de calefacció, es realitzaren quatre campanyes d'excavació a l'interior, entre el febrer de 1991 i el desembre de 1992. A l'exterior, concretament al cantó de ponent, on havia estat ubicada l'antiga rectoria, es realitzaren dues campanyes més, i es documentà part de la necròpoli parroquial.

Sant Pere d'Or (Santpedor)
Detall d'una de les làpides sepulcrals familiars trobades dins el temple.
Foto: *Eduard Sánchez*

Dins del temple, en primer lloc s'obriren diverses cates de sondeig, repartides estratègicament per l'interior de l'edifici, les quals confirmaren la importància arqueològica del seu subsòl, i van fer decidir a excavar la totalitat de l'espai interior. Un dels aspectes a priori més interessants de Sant Pere d'Or eren els seus antecedents romànics, i amb aquesta intervenció arqueològica quedaren plenament confirmats, per bé que les construccions posteriors han deixat poques evidències d'aquell període.

En total es pogueren diferenciar vuit fases arquitectòniques, des d'una primera d'època preromànica, fins a la darrera, abans de l'actual de 1991, datable en el segle XIX. Inicialment tenim una fase pre-romànica, que confirma les dates de la documentació escrita, amb un moment de construcció anterior al segle XI, per bé que pràcticament impossible de caracteritzar. En segon lloc, es confirmaren tres fases d'època romànica que arrenquen a partir d'un primer edifici de planta de creu llatina, amb absis central i una absidiola al braç nord, i amb el campanar al braç sud. Després, l' edifici es reformà, i s'instal·là la portalada que encara avui roman, entre el 1180 i el 1204. I el darrer moment romànic s'assolí amb una ampliació de l'edifici amb una nau lateral al cantó nord. L'estudi arqueològic permet de creure que aquesta darrera fase no ha de ser posterior als primers anys del segle XIII.

Posteriorment a les fases d'època romànica, s'han detectat dues fases datables en època gòtica, entre els segles XIV i primers anys del XVII.

Sant Pere d'Or (Santpedor)
Detall del mur de ponent des de l'espai ocupat per la necròpoli medieval, amb el fonament de l'església romànica en la part inferior.
Foto: *Eduard Sánchez*

Entre els anys 1329 i 1333 estan documentades les obres de construcció de la capella de Sant Antoni, i es podrien relacionar amb els fonaments d'una capella al centre de la nau de tramuntana, així com un sepulcre que seria de la mateixa època. Més endavant, ja en el segle XVI, s'evidencia arqueològicament una nova fase d'època renaixentista però d'estil gòtic decadent, de la que destaquem la construcció de quatre noves voltes de creueria a la nau central, i nues capelles al lateral nord, així com una escala de cargol per pujar al cor i a les voltes. Entre el 1602 i el 1613 es feren noves obres, destacant la construcció de la capella del Roser (actual baptisteri).

Entre els anys 1703 i 1735 es configura una nova fase que qualificaríem de fase barroca d'estil gòtic decadent. Es tractaria d'un moment constructiu de gran abast respecte a l'edifici, afegint-hi dues voltes més, i nous pilars que sostenen la nau central. Aquesta fase amplià la nau central fins on es coneix avui, enderrocant els absis romànics i l'antiga capella de Sant Antoni, i es creà una nau lateral nord amb quatre capelles. D'aquest moment hem de destacar també la construcció, en el subsòl del temple, d'un cementiri de sepulcres familiars, amb un nombre total de dinou, que haurien estat realitzats entre 1703 i 1706, entre els quals s'incloïa el sepulcre dels preveres, localitzat sota l'altar major, i que hauria funcionat almenys fins a l'any 1820, quan es va retirar el cementiri parroquial, i la terra d'aquest es va abocar dins dels sepulcres familiars. Cal dir que la construcció d'aquest conjunt sepulcral ocupà la major part de l'interior del temple, i això motivà que es destruissin molts dels elements arquitectònics de l'edifici romànic.

Finalment ressenyem una darrera fase del segle XIX, amb una primera escalinata d'accés (el 1820, després d'haver tret el cementiri exterior), i especialment cal fer esment d'una reforma molt important de 1896, en la qual s'enderrocà el campanar romànic, i s'avançà la portalada romànica fins on és avui. Amb això, es construí una nova escala, i amb la construcció de noves capelles el temple adquirí una planta basilical.

LA NECRÒPOLI MEDIEVAL

L'enderroc de part de l'antiga rectoria, adossada per ponent al temple, motivà la investigació del subsòl d'aquest espai, on se suposava que devia conservar-se part de la necròpoli parroquial. Efectivament, les dues intervencions de 1991 i 1992 van permetre d'asseverar-ho, i, a més, possibilitaren documentar altres elements anteriors. El moment més antic d'ocupació d'aquest espai és un nivell força residual d'època ibero-romana, segles II-I a.C., testimoniada per nombrosos fragments ceràmics, molts d'ells parions a les ceràmiques grises inventariades al jaciment de Can Ramon, també a Santpedor. A banda de la ceràmica, però, no es documentà cap altre element amb aquesta datació.

Ja en època medieval, anterior a l'organització de la necròpoli parroquial, es documenta una primera ocupació altmedieval,

Sant Pere d'Or (Santpedor)
Planta de la necròpoli medieval durant el procés d'excavació.
Foto: *Eduard Sánchez*

documentada per sis sitges que aparegueren afectades per la necròpoli medieval i pel mur de ponent de l'església romànica, i així queda demostrada la seva antigor respecte aquesta. Tal com està documentat a molts altres jaciments d'aquest moment, aquest espai es reestructura amb una explanació general del lloc (les sitges són seccionades amb el rebaix del terreny) i es construeix el primer edifici romànic, al qual ja ens hem referit. Aquest nou temple deu comportar que l'espai adjacent es destini a necròpoli, amb les primeres tombes de finals del segle X.

Posteriorment documentem un nou nivell de sepultures, disposades entre els segles XI-XII, on apareixen unes primeres tombes amb la capçalera antropomorfa, que ja no s'excaven en el terreny natural, sinó en nivells aportats en la fase anterior. En els darrers moments d'aquesta fase sepulcral es va abandonant la planta antropomorfa per adoptar progressivament una simple caixa de lloses de pedra més o menys regular. En una fase següent, ja cap al segle XIII, les tombes se simplifiquen cada cop més, i àdhuc van perdent la caixa de lloses. A ben segur, aquest darrer moment coincideix amb els darrers temps de l'església romànica. La construcció de la nova rectoria a finals del segle XIII o inicis del XIV en aquest espai l'anul·la com a cementiri, i a partir de llavors aquest es trasllada a l'actual Plaça de l'Església i a l'entorn de la capçalera, fins que el 1820 es decidí el trasllat del cementiri a l'exterior de la vila.

L'excavació de la necròpoli ha permès diferenciar cinc tipus diferents de tombes, fusiformes, amb pedres de capçalera, amb caixa de pedres i planta antropomorfa, amb caixa de pedres de planta més o menys rectangular, i amb fossa simple i sense pedres.

PARAFRASEJANT TRES TROBADORS

Gabriel Mora i Arana

Dirai vos en mon lati
de so qu'ieu vei e que vi;
non cuich que·l segles dur gaire
segon qu'Escriptura di,
qu'eras faill lo fills al paire
e·l pair'al fill atressi.

Marcabrú

"Amb el meu romanç us diré allò que veig i he vist. No crec que el món duri gaire, segons diuen les Escriptures, ja que el fill traeix el pare, i també el pare traeix el fill."

¿Com dir-vos-ho amb la llengua que mig sé?
(Hi haurà qui més en sap bo i parlant xava.)
Temps ha que corre una altra sang i saba,
el camp ho sap, i l'home del carrer,

dins l'ordre amb noves lleis sobre el paper.
Mireu: la llibertat se'ns torna esclava;
sempre hi ha algú llegint que el món s'acaba
- tots hi ajudem. (I el món no és ni a mig fer!)

¿Ens sabran veure millor que ells, els néts,
o es giraran vers els temps vells amb ira?
(Quina moral fa els homes més perfets?)

Mes si ara crec que fou l'ahir millor,
per pastorel·les val la meva lira?
Que un català m'ho digui – o un gascó!

Dels quatre caps que a la cros
ten l'us sus, vas lo fermamen
l'autre vas abis, selh de jos
e l'autre ten vas orien,
e l'autre ten vas occiden;
e per aital entresenha
que Cristz o a tot en poder

Peire Cardenal

"Dels quatre extrems que té la creu,
l'un va cap amunt, al firmament; l'altre,
el de baix, cap a l'abisme; els altres
dos miren, un l'orient i l'altre l'occident.
I per aital particularitat és clar que Crist
ho té tot en el seu poder."

Quin signe repetit veiem arreu,
de contradicció – i que en això abraça
tot l'univers sens menystenir cap raça,
ni els rics ni els pobres? Vet ací la Creu

- braços oberts! ¿Pot ésser-nos trofeu,
arbre eternal o, ja només rabassa?
Font redemptora, i arma d'amenaça?
Centre d'amor total o de menyspreu?

Mostrada sobre el pit o en lloc altívol:
senyal de fe salvífica, i patíbul
que fou. Punts cardinals de les mirades.

La creu, la CREU! La vida per la mort.
A voltes, instrument sols del més fort.
Símbol de pau ... De sang, a les croades!

Lo dous cossire
que.m don'Amors soven,
dona,·m fai dire
de vos maynh ver plazen.

Guillem de Cabestany

"La dolça pena que sovint l'Amor
em dóna, em fa dir de vós,
senyora, mant vers plaent."

Copso l'amor dins una momentània
fugida al camp de les evasions:
pujo a l'empiri; baixo als mars sens fons;
invoco Erato i, si convé Urània.

Amb vena màgica i, també, espontània,
del cor em neixen glosses i cançons
que són valença d'avinença als mons
galants de casa nostra i Occitània.

Sofrir d'amor sempre valdrà la pena
malgrat que sembli injust i un alt tribut
per l'alliçonament a qualque esmena.

No m'eximeix de res el restar mut.
I amb versos a la dama – fent-n'hi ofrena –
recobro els meus cabals de joventut.

Del llibre *INNOVACIÓ DELS ORÍGENS*
Editorial Columna, 1990

L'EXPANSIÓ COMTAL CATALANA DELS SEGLES X I XI (I)

Algunes consideracions sobre els termes Marca i Aprisió

Raül Miras

La documentació coetània al procés expansiu comtal ens ofereix alguns termes que en el decurs del temps han induït els investigadors a fer sovint interpretacions un tant inexactes dels processos històrics. D'entre aquests potser destacaríem els de *marca* i *aprisio*.

Històricament s'ha identificat el concepte de *marca* com a sinònim de frontera o delimitació, per bé que la documentació el reconeix més aviat com a equivalent de zona geogràfica o comarca. Tant és així que certament no es coneix cap lloc fronterer, a redós de la línia fronterera del Llobregat per exemple, que hagués heretat aquest mot. Únicament ens ha arribat de la mà del topònim penedesenc de Castellví de la Marca que, tanmateix, resulta ser un neologisme modern.

A propòsit d'aquest pretès significat fronterer del mot *marca*, Urpí i Resina asseveren que la documentació està demostrant que en temps de la conquesta comtal no hi havia aquesta diferenciació, tan arrelada en la historiografia dels nostres dies, entre Catalunya Vella i Catalunya Nova[1] que només tindria sentit si al concepte de *marca* li atorguem aquest significat fronterer.

Però pel que fa a la dinàmica expansiva el concepte que presenta un major interès és potser el d'*aprisio*. Sens dubte, ha estat aquest un dels conceptes que més ha utilitzat la historiografia clàssica per a legitimar un pretès «repoblament» més enllà del Llobregat.

El comte va haver de menester en el decurs de la conquesta l'ajuda de diversos col.laboradors a fi i efecte d'anar ocupant el territori guanyat als andalusins. El comte, com a contrapartida als serveis prestats, cedia les terres conquerides a aquests magnats bo i aplicant el dret d'aprisió, basat en un precepte de la legislació gòtica, pel qual s'establia que qualsevol persona que hagués romput i explotat una terra erma -i en conseqüència pública- durant 30 anys de manera ininterrompuda, n'esdevenia el legítim propietari.

La documentació reflecteix que l'aprisió s'aplica tant a terres ermes com a territoris sencers implicant en ambdós casos la *possessio* i l'*hereditas* de la donació[2]. Tanmateix A. Benet ens aporta sengles documents on s'esmenten aprisions de castells. Per una banda la donació del castell de Meians -a la part muntanyosa del Bages, a tocar amb l'Anoia- que el vicari comtal Sal.la, fundador del monestir de Sant Benet de Bages, féu al cenobi bagenc l'any 967. En la donació i després d'haver delimitat els termes del castell, Sal.la ens diu que el té per aprisió[3]. El segon document, datat el 960, és una donació del comte Borrell al seu fidel Isarn on li traspassa el castell de la Roqueta que el pare d'Isarn, Sal.la, havia aprisiat amb anterioritat[4].

Partint d'aquestes premises, i recollint l'encertada aportació que C.Batet fa per entendre correctament el concepte d'aprisió, se'ns fa difícil de concebre aquests grans magnats desartigant, roturant i treballant amb les seves mans aquestes grans extensions de terres que els havien estat encomanades. Certament ho hauria hagut de fer algú altre -la pagesia-, però, com bé succeeix al comtat de Barcelona, tampoc al comtat de Manresa no trobem documentades aprisions fetes per petits propietaris. Així, doncs, de tot plegat es dedueix que l'*aprisio* esdevé, en paraules de C.Batet, *«principalment un subterfugi legal per legitimar una nova situació de dret: el reconeixement a l'ocupació d'un territori que, des del punt de vista del comte (que reconeix aquesta aprisió), és buit, sense ningú que li'n discuteixi l'autoritat»*[5].

És important donar èmfasi a aquesta presumpta buidor

poblacional amb què topa el comte i que ha servit, com dèiem, d'argument a la historiografia clàssica per introduir el concepte de «repoblament». Certament en la documentació són constants les referències a terres ermes i despoblades que, però, continuen sent *«un subterfugi legal per apropiar-se de les terres que no eren dels sarraïns ni dels cristians, sinó de la gent que hi vivia»*[6], i fou servint-se de l'aprisió com a instrument jurídic que els feudals s'apropiaren d'aquestes terres que a voltes han estat considerades per la historiografia com *«un indret de frontera, una terra de ningú, sensiblement buida, erma i perillosa»*[7].

R.Martí, ajudant-se de les conclusions d'alguns investigadors, ho deixa ben clar: *«...les precisions d'alguns documents permeten veure una organització agrària molt desenvolupada a les zones estudiades ja des dels primers temps»* i assenyala a propòsit de sengles estudis per al Penedès, que el pretès «repoblament» s'avançà a la conquesta comtal[8], fenomen que creiem és igualment aplicable a les realitats bagenca i anoienca.

Així, doncs, l'aprisió concedida pel comte no implica, ni de lluny, la preparació d'unes terres que de fet ja fa temps que estan sent treballades per uns pagesos que, això sí, des d'ara hauran de renunciar al seu lliure albir tan bon punt siguin sotmesos als arbitris dels feudals.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

1. *Catalunya Romànica, XIX. El Penedès i l'Anoia.* (1984). pàg. 28.
2. *Íbid.* pàg. 32.
3. BENET i CLARÀ, Albert. *L'expansió del comtat de Manresa.* (1982). pàg. 27.
4. *Catalunya Romànica, XI. El Bages.* (1984). pàg. 47.
5. BATET i COMPANY, Carolina. *L'expansió territorial del comtat de Barcelona als segles X i XI.* (1993). pàg. 265.
6. *Catalunya Romànica, XIX.* pàg. 25.
7. *Íbid.* pàg. 304.
8. *Íbid.* pàgs. 33.

LA VALL DEL BAC
La Garrotxa

Joan Badia

Lloc:	LA GARROTXA
Durada:	UN MATÍ
Sortida:	SANT PAU DE SEGÚRIES (Ripollès)
Distància:	12-18 Km.
Millor data:	PRIMAVERA - ESTIU
Porteu:	CALÇAT CÒMODE ROBA D'ABRIC CÀMERA DE FOTOS

La vall del Bac és un petit enclavament força desconegut, és la vall d'una riera petita i amagada on sovintegen les rústiques masies i les esglèsies romàniques, unes i altres ben identificades amb el paisatge. Situada a l'angle NO de la comarca de la Garrotxa, és una petita i assolellada vall que forma part de la prolongació occidental de la clotada d'Olot.

Les primeres notícies històriques que tenim daten del s. IX, quan aquesta regió fou dividida pels francs en dos comtats que després se separaren: Girona-Besalú i Empúries-Peralada. La Vall del Bac pertanyia per aquesta època al comtat de Girona-Besalú, (Besuldunum) nom antic en què es coneixia Besalú, serà a partir del s. IX, quan comença la recristianització d'aquestes valls, i és a partir d'aquest temps, que començaran a sorgir esglésies, monestirs, castells i fortaleses.

Ja a principis del s. XII, la vall del Bac comptava amb l'existència de 3 parròquies, Sant Andreu de Porreres, Sant Miquel de la Torre i Sant Feliu del Bac.

Val a dir que trobem el topònim «Bag», esmentat per primer cop el s. XI, i que el seu origen el trobem en un document trobat a l'església de Sant Andreu de Porreres, on s'esmenta que un cavaller anomenat Hugo Bach va fugir del sarraïns, i s'instal.là a

Sant Miquel de la Torre. Vista exterior de la façana
Foto: *Cat. Romànica Vol.IV "La Garrotxa", pag.385*

la vall, abans dita de «Moier», i que bastí un castell que avui és l'antiga casa de la Torre, on residí fins a la vinguda dels francs. Fóu així que la vall va prendre el nom de l'esmentat cavaller. Val a dir, que la nissaga dels Bac, fou molt important a tota la vall durant els segles XII-XII i XIV, però la família Bac deixà la casa pairal de la vall a mitjan segle XV, i s'instal.là a Camprodron on adquirí el castell de Rocabruna.

Al final del segle XIV, la vall del Bac passa a dependre de la vegueria de Camprodon, motivada pel fet d'adscriure's de la vegueria de Besalú a la de Girona.

Aviat arribarà una recessió, fou en ple segle XIV, motivada per l'entrada de la pesta negra, i pels terratrèmols del s. XV. Hi haurà una disminució dels habitants de la vall, quedant en general totes les valls d'Olot força despoblades. No fou fins al segle XVI, que les masies comencen a augmentar, arribant fins al segle XVIII al període de la seva màxima expansió. El mas comprenia, a més de la casa, els conreus, el bosc i la pastura, tres elements inseparables a la ruralia de la Catalunya vella i que troben exemplificats, en petita escala, a la Vall del Bac.

La població, però s'anà mantenint; així, en el fogatge de l'any 1378,

trobem registrats a la Vall del Bac 11 focs; al 1719 hi ha censades 30 cases amb 125 habitants, i les dades de Pascual Madoz de l'any 1849 parlen de 28 cases habitades i 133 persones. A començaments del segle actual el nombre de cases augmenta fins a una cinquantena, de les quals més de la meitat estan en estat ruïnós.

La vall ens ofereix diferents possibilitats de caminades. N'em elegit una que ens portaria al següent itinerari:

Sant Pau de Segúries - Coll de Sant Pau - Mas de l'Om - La Badosa de Baix - La Canova - El Pagés - L'Hostal de la Vall del Bac.

Masia Mas de l'Om
Foto: *Arxiu*

Sant Pau de Segúries és un poble situat entre Sant Joan de les Abadesses i Camprodon, situat a la vora del riu Ter, i a una alçada de 867 m.

Per començar l'itinerari des de Sant Pau de Segúries, enfilem cap al coll que du el mateix nom, i arribarem a la collada on es divideixen les aigües del Ripollès i la Garrotxa. Al mateix coll, una pista a mà esquerra porta a la gran casa del Mariner, on es

conserva una capella dedicada a Sant Jaume. Des de cal Mariner podem baixar còmodament cap a la Vall del Bac.

Seguidament una altra pista puja fins al coll del Sitjar, al baixar d'aquest coll creuerem un petit torrent, és el Clot de la Baga de la Vinya, anem baixant cap a la solana de la vall i un cop travessat el torrent del Passant Gran, ens trobem la casa del Mas de l'Om o de «Madelom», important masia habitada de la zona, d'una gran bellesa estructural: es tracta d'una equilibrada construcció de teulada de dues aigües, típica de la Garrotxa.

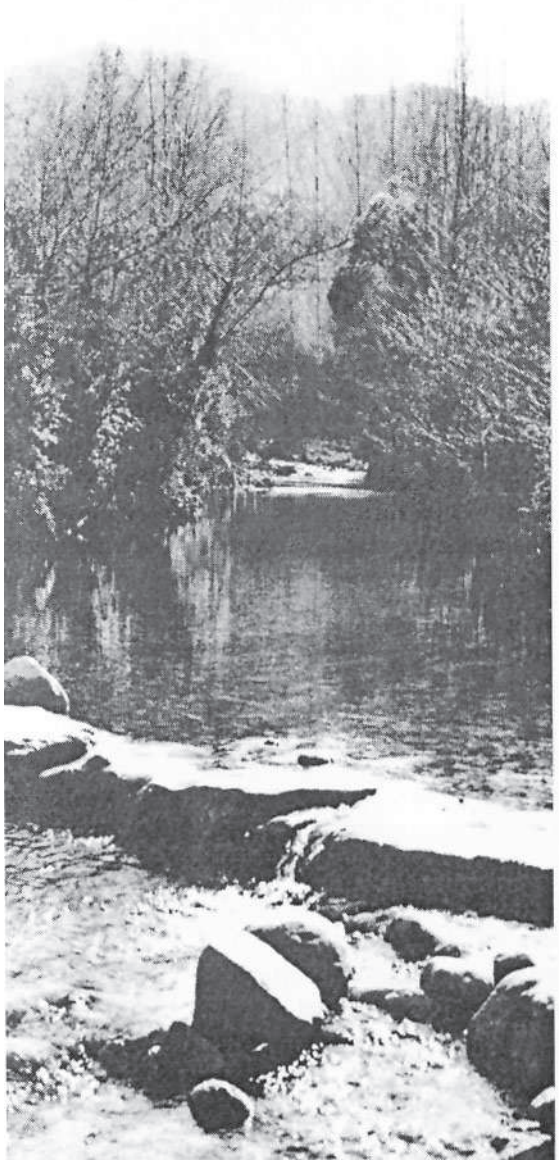

Riera d'en Bac
Foto: *Arxiu*

Continuant pel camí de la solana, passem el torrent de les Roques Blanques, a la dreta ens va seguint la riera, i ens portarà a la nostra esquerra a la casa de la Badosa de Dalt, masia rústega, amb la pallissa adossada a la casa. Tot baixant, situada entre el torrent de la Rovirota i el dels Sunyers, s'entreveu la casa de la Badosa de Baix. D'un camí a la dreta ens endinsarem pel bosc de l'obaga i, travessant pel Pla de l'Empriu, ens durà més avall a la masia de la Badosa de Baix, la qual destaca per la seva eixida i, en el seu interior, per l'interessant llar de foc.

Continuarem, i veurem davant nostre el serrat dels Ginebres, creuem el torrent dels Sunyers, i arribarem a la Cànova, masia encarada al sud, amb teulada de dues vessants i pallissa adossada a la paret de llevant.

Casa senyorial del Llongarriu
Foto: *Llibre "La Vall del Bac", pàg.63*

Sota la Cànova, trobarem un dels gorgs més interessants: la gorga d'en Baixona. Seguirem en direcció al torrent de les Serres, i a continuació trobarem el prat anomenat «Plaça Reial», lloc cèntric, on antigament es reunien els habitants de la vall. La pista baixarà, i travessant la riera, pujarà l'obaga fins a Can Martinoi, un camí a la nostra esquerra, i s'enfila a la casa del Pagès, a la Coma i al Triadú. D'aquí sortirà un sender a la dreta i, travessant el barranc de Pagès cap al final del torrent de Porreres, trobarem un pont d'origen segurament medieval: el pont dels Esquellerincs.

El camí continua pel costat de la riera, i aviat veiem la bonica casa del Pagès, masia ben situada i una de les més característiques de la vall. Prop seu i vora la riera hi ha les runes del molí del Xirivitx.

Continuant cap a llevant, podem aviat veure l'agrupament de la casa de la Torre i l'església de Sant Miquel. Ja som a prop de la casa de Llongarriu, un dels indrets més bells de la vall del Bac. Es tracta d'un conjunt amb regust d'antiguitat, on es destaquen la casa senyorial i l'ermita de la Mare de Déu dels Àngels de Llongarriu, abans coneguda com a Santa Maria Sacot. Sembla ser que el topònim de Llongarriu és d'origen germànic, i vindria del nom de persona «Languric».

Trobem esmentada l'església l'any 1279, i no en tornem a trobar notícies seves fins al segle XIV, quan figura esmentada com a «Ecclesia parrochialis Sancte Marie de Cote». Sabem també que la primitiva església del segle XII fou molt modificada per un tal Pal·ladi Llongarriu l'any 1672, com ho indica la portalada de la façana de ponent que ell mateix féu bastir. L'església de la Mare de Déu de Llongarriu va perdre la categoria de parròquia en època indeterminada quedant com a sufragània de l'església de Sant Andreu de Porreres.

En quan a la masia, ens trobem situats davant d'un sòlid edifici de planta rectangular, en l'interior del qual es conserva l'estructura de l'antiga casa noble. La masia fou renovada el segle passat, i una llinda de pedra on hi ha gravat l'escut Llongarriu n'es fidel testimoni «Jaume Llongarriu 1828».

Finalment l'itinerari ens durà a l'hostal del Vall del Bac, situat vora el camí del coll de Carrera, que fou, antigament, centre de les masies de la vall i lloc de reunió. Actualment, és un bell indret i un bon lloc de recer per al caminant.

D'altres itineraris semblants a aquest, d'una mitja jornada, poden ajudar-nos a descobrir els secrets d'aquesta petita vall, la qual ens donarà una idea de com era la vida, segles passats, en la nostra Catalunya rural.

Notícies

EMPENTA ECONÒMICA PER AL MNAC

El Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) rebrà l'any que ve una important empenta pressupostària si culminen les negociacions que des del passat mes d'octubre mantenen la Generalitat i l'Ajuntament de Barcelona. La quantitat que es negocia és aproximadament d'uns 2.000 milions, xifra que suposa la meitat del que encara resta per invertir-hi. El MNAC es finança mitjançant un pressupost a terços iguals que aporten la Generalitat, l'Ajuntament i el Ministeri d'Educació i Cultura que, tanmateix, no ha consignat cap partida en els pressupostos del 1999 amb destí al MNAC, atès que no és un museu de titularitat estatal. El MNAC, que hauria d'estar totalment acabat l'any 2001, acollirà les col.lecions de romànic (inaugurada el 1995), gòtic (inaugurada el 1997), renaixement i barroc (a l'espera que s'acabin les obres de l'ala que l'ha d'acollir) i el Museu d'Art Modern (MAM), i la seva instal.lació definitiva a Montjuïc acabarà costant a les institucions uns 15.000 milions de pessetes.

El Periódico, 5 d'octubre de 1998

APAREIXEN RESTES MEDIEVALS A TARRAGONA

La demolició d'un edifici al carrer Civaderia de Tarragona ha fet que afloressin, en perfecte estat de conservació, un espectacular arc medieval de 10 metres d'altura i una volta romana del fòrum provincial. Les vivendes que es van aixecar a l'Edat Mitjana van aprofitar les construccions romanes, fet que explica la superposició d'aquestes dues estructures.

El Periódico, 27 d'octubre de 1998

CALDERS VOL SALVAR L'ERMITA DE SANT SALVADOR DE CANADELL

Els passats dies 7 i 8 de novembre era previst que se celebressin a Calders unes jornades populars amb l'objectiu de recaptar diners i destinar-los a la restauració de la teulada de l'ermita de Sant Salvador de Canadell, inclosa en la ruta del romànic de la comarca i únic element artístico-religiós d'aquestes característiques que hi ha al municipi. L'ermita, que actualment es troba en un avançat estat de deteriorament, és una construcció gòtica amb molts aprofitaments del temple romànic anterior.

Regió 7, 7 de novembre de 1998

L'OBRA DE JOSEP M. GAVÍN

Recentment ha sortit el darrer dels trenta volums de l'*Inventari d'esglésies* (editat per l'Arxiu Gavín i Rafael Dalmau Editor). En aquesta obra completa, Josep M. Gavín, ha inventariat totes les esglésies catalanes, entre catedrals, ermites, oratoris privats, etc. En total han estat uns vint-i-sis mil els edificis religiosos que Gavín ha recollit, per bé que calcula en uns 400 els que encara li resten per catalogar. A més a més cal no oblidar que Gavín posseeix l'arxiu que duu el seu nom, i que està reconegut per la UNESCO com a l'arxiu privat més gran d'Europa, amb a la vora d' 1.800.000 de peces ordenades, entre les que es poden trobar col.leccions tan diverses com les d'arquitectura religiosa i civil, personatges catalans, topònims dedicats a la Verge Maria, felicitacions de Nadal (amb 321.000 exemplars), recordatoris de defuncions, etc. Actualment 42 voluntaris ajuden Gavín a catalogar el seu arxiu.

La Vanguardia, 18 d'octubre de 1998

Notícies

APAREIXEN PINTURES MURALS GÒTIQUES A BARCELONA

La rehabilitació d'un edifici del carrer Argenteria de Barcelona, ha posat al descobert unes pintures murals gòtiques de gran valor, equiparables a les que hi ha al palau del Museu Picasso i a les del Saló del Tinell. Les pintures, datables a la segona meitat del segle XIII, consten de dos frisos d'uns dos metres d'altura per quatre de longitud, i reprodueixen motius vegetals, sanefes i figures de cavallers, dames, religiosos i animals fantàstics. Els murals es restauraran per poder ser exposats al Museu d'Història de la Ciutat que, precisament, prepara una gran mostra per tal de commemorar, l'any que ve, el 750è aniversari del Consell de Cent i de l'època medieval més esplendorosa de Barcelona.

La Vanguardia, 31 d'octubre de 1998

PREMI A LA CULTURA AL SR. FAUST GUITART

Des de la nostra entitat dels *Amics de l'Art Romànic del Bages*, volem donar el nostre reconeixement i suport al **Premi a la Cultura de la Ciutat de Berga, 1998**, otorgat al Sr. **Faust Guitart**.
Fundador de l'Entitat dels *Amics de l'Art Romànic del Berguedà*, el Sr. Faust Guitart, fins fa poc, ocupava el càrrec de President, càrrec que tenia des de l'any 1991. Home inquiet, amant de de la cultura, i de l'art romànic, ha estat un gran conèixedor, difusor, i defensor de l'art romànic del Berguedà. La nostra entitat, s'adhereix a aquest merescut reconeixement que li ha estat concedit per la ciutat de Berga. Enhorabona!

EL MEDALLÓ GÒTIC DE SANT JORDI TORNA A LA GENERALITAT

A començaments de novembre es va hissar al carrer del Bisbe el medalló amb la figura de Sant Jordi que presideix la façana gòtica de la Generalitat. L'escultura torna així al seu emplaçament original, al costat de les gàrgoles i pinacles que l'acompanyen des del segle XV. Els elements decoratius d'aquesta façana gòtica han sigut restaurats al llarg d'uns quants mesos al MNAC. El medalló i les 12 peces que l'emmarquen, amb un pes de 3.700 quilos, s'havien desplaçat 13 centímetres cap al carrer.

El Periódico, 5 de novembre de 1998

LLIBRE SOBRE EL MONESTIR CISTERCENC DE VALLDIGNA

El passat mes d'octubre sortia, publicat per l'editorial 3i4, el llibre *Cistercencs del País Valencià. El monestir de Valldigna, 1298-1530*. La seva publicació es feia coincidir amb el simposi internacional sobre el Císter, convocat a València per festejar alhora el 700 aniversari de la creació, per part de Jaume II el Just, d'aquest monestir. El cenobi va ser fundat per tretze monjos provinents de Santes Creus, i la seva embranzida fou tan gran que Santa Maria de Valldigna va esdevenir, al País Valencià, l'equivalent de Poblet o Santes Creus a Catalunya.

Avui, 2 de novembre de 1998

VISITA AL MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA I A L'EXPOSICIÓ "L'ISLAM I CATALUNYA"

Data de l'excursió:	Diumenge 14 de Febrer / Matinal amb autocar
Hora/Lloc de sortida:	Matí 9'30h. a la Plaça Infants.
Inscripcions:	Viatges Massanés C/ Born de Manresa, a partir del dia 25 de gener.
Notes:	- Disposarem de guia per a la visita a l'exposició. - Tornarem el migdia a dinar a casa.
Informació:	Al telèfon de l'entitat 93 873 16 06 Assistència oberta a socis i simpatitzants.

ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DE SOCIS. 1999.

D'acord amb els Estatuts de la nostra Entitat, ens plau convocar a tots els socis a l'ASSEMBLEA GENERAL ORDINARIA DE SOCIS, que tindrà lloc el dia 26 de Febrer de 1999 a les 20 hores de primera convocatòria i a les 20.30 hores de segona convocatòria, a la Sala d'Actes del Montepio de Conductors, P. Sant Jordi, 1, de Manresa.

EXPOSICIÓ SOBRE ART BARROC. COL.LECCIÓ GARRIGA-MIR

Dates d'Exposició:	del 19-03-99 al 11-04-99
Lloc i horaris:	Sala d'Exposicions de Sant Domènec. C/Angel Guimerà, 1 de Manresa Laborables: 7 a 9 vespre / Festius: 6 a 9 vespre
Notes:	L'Exposició constarà d'una selecció de les millors obres d'art barroc de la col.lecció Garriga-Mir, referents a pintura, escultura, orfebreria i ceràmica.

EXCURSIÓ MATINAL A CERVERA AMB COTXES PARTICULARS

Dia i hora:	21 de Març de 1999 A les 8'30 matí a la Plaça Infants.
Visites:	- Museu Duran i Sampera. - Museu del Blat i la Pagesia. - Església gòtica de Santa Maria

Amb el suport de:

CAIXA DE CATALUNYA